

Simon Attila (1968) filozófiatörténész, klasszika-filológus, a DE ÁJK Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszékének docense. Kutatási területe az antik gyakorlati filozófia és esztétika, valamint a görög irodalom. Jelenleg Aristotelés *Nikomachosi etikájának* új fordításán dolgozik.

Legutóbbi írása az *Ókorban: Kővé dermedtő képek. Látvány, kép és erőszak Lukianos De domójában* (2011/4).

Bezáródás és kinyílás: az ókortudomány egysége és sokfélesége

Simon Attila

Bizonyára nem szorul részletesebb magyarázatra, hogy amikor az Ókortudományi Társaság Elnöksége fölkért, hogy előadással vegyek részt a magyar ókortudomány jelenéről és jövőjéről tartandó vitafórumon, s e megtisztelő fölkérés során finoman utalt az utolsó megbeszélendő pontnak, napjaink s a közelmúlt ókortudománya és tudományunk története kapcsolatának fontosságára, elsőként miért a hippokratési gyűjteményben fennmaradt, jól ismert velősmondás jutott az eszembe: „az élet rövid, a szakma hatalmas, a pillanat gyors, a vállalkozás kockázatos, az ítélet nehéz” (*Aph.* I. 1).

Azt hiszem, nagyon kevesen vannak közülünk – s én aligha tartozom közéjük –, akik ennek a feladatnak méltóképpen eleget tudnának tenni. Hiszen ez olyan áttekinthető képességet és műveltséget igényelne, mely egyaránt számot tudna vetni az ókori Kelet és a klasszikus antikvitás kutatásának eredményeivel, a szöveges és a tárgyi emlékekre összpontosító tudományozások munkájával, mondjuk az asszír hadviselés jellegzetességeinek történeti alakulásától a késő antik Aristotelés-kommentárok szemléleti sajátosságaiig. Ez természetesen meghaladja erőimet, erre nem is vállalkozom. Hozzászólásomban mindössze néhány olyan, ötletnél talán több, kiforrott tézisenél feltétlenül kevesebb – mondjuk, *javaslat* – megfogalmazását kísérem meg, amely tagadhatatlanul a klasszikus antikvitás irodalmi és filozófiai örökségének kutatási történetéből és jelen- vagy közelmúltbéli tapasztalataiból indul ki, de talán – a szükséges és megfelelő átalakításokkal – más szakok képviselőinek sem lesz teljesen haszontalan. Éppen ezért általánosabb, elvi-módszertani jellegű megfontolásokat ajánlok majd megvitatásra.

*

Először azonban a következő kiindulópont elfogadását kérem: úgy gondolom, hogy az ókortudós tevékenységét nem csupán tudományos, s még csak nem is tágabban értett szellemi beállítódása, hanem intézményes-társadalmi környezete is meghatározza. Vagyis a tudományos munkát meghatározó institutionális közegnek, a kutatás és az oktatás intézményeinek helyzete s ezek összefüggése a társadalmi és politikai folyamatokkal. Hadd kezdjem tehát az ókortudomány intézményes és társadalmi összefüggéseinek és környezetének nagyon vázlatos bemutatásával – ahogyan ezt én ma látom.

Ez az intézményes és társadalmi helyzet kétarcú, s ennek magyarázata egyebek mellett az lehet, hogy éppen napjainkban jelentős változáson megy keresztül. Ha derülátóan akarok fogalmazni, akkor azt mondhatom, hogy e folyamat kimenetele még nem dőlt el, s van lehetőség annak alakítására, ha borúlátóan (vagy talán csak realistán), akkor viszont azt, hogy következményei drámaiak, ha nem végzetesek lesznek.

Egyfelől ugyanis világosan érzékelhető a szakmának és általában az antik örökségnek a pozícióvesztése. Ennek talán leglátványosabb jele szakunknak a középiskolai, de ezzel összefüggésben immár az egyetemi oktatásban is bekövetkező, rohamos háttérbe szorulása. Ennek egyik oka kétségtelenül az elmúlt évek és a jelen oktatáspolitikájának a humán- és társadalomtudományokat kedvezőtlenül érintő döntéssorozata, s

az ennek háttérében érzékelhető tudomány-, oktatás- és kultúrpolitikai ideológia.

Mindazonáltal rövidlátó és felületes helyzetértékelés lenne a magyarázatot csupán a kormányzati cselekvésben megtalálni. Ami azt illeti, a jelenlegi oktatás- és tudománypolitikának ez a vonása bizonyos mértékig összhangban van – s részben legitimitációját is ebből az összhangból nyeri – szakterületünknek és általában a humántudományoknak az általánosabb, társadalmi méretű legitimitáció- és pozícióvesztésével. Az említett kedvezőtlen folyamatok nem is ma kezdődtek – bőven lehetne sorolni értelmiség- és (különösen humán)tudományellenes intézkedéseket, megnyilatkozásokat és a felsőoktatás radikális, piaci alapú átalakítását célzó ún. „reformjavaslatokat” az elmúlt másfél-két évtizedből, különböző politikai irányhoz tartozó kormányoktól és egyéb közszereplőktől is –, s nem is egy a mindenkori kormányzati központból minden ízében vezérelt alakulás képét mutatják. Az ugyanis, hogy a magyar társadalom túlnyomó részének a közvetlenül hasznosítható javak és az anyagi értékek sokkal fontosabbak, mint általában a nyugat-európai társadalmak polgárainak, a szellem és a művelődés pedig nagyrészt haszontalanságnak, de legalábbis fölös luxusnak számít, az értékcsociológiai vizsgálatok által évtizedek óta folyamatosan kimutatott tény.¹ (Egyébként a könnyen fölhorgadó, a rendszerváltoztatás előtti évtizedekben gondosan karbantartott értelmiségellenesség is részben innen nyeri magyarázatát.) Egy hosszú távon gondolkodó, bölcs, és egyébként a konzervatívizmussal is jobban összhangban lévő kormányzás persze akár a közvetlen politikai haszonszerzés, az ingatag „népszerűség” napi kívánalmainak *ellenében* is elkötelezetten óvná ezeket a nemzeti azonosságtudatot és a demokratikus társadalmi kohéziót – sőt egyébként a korszerű gazdaságban a szellemi újítás és alkalmazkodóképességen alapuló termelékenységet és hatékonyságot is – pótolhatatlan erővel fenntartó és újraalkotó tudásterületeket,² ahelyett, hogy nyilatkozataival tovább rontson a humán- és társadalomtudományok társadalmi megbecsülésén, s hogy intézkedéseivel elsoványodásukat idézze elő.

Ebben az összefüggésben különösen is fájdalmas, hogy a tudományszervezésben és -finanszírozásban – megint csak: régóta, de egyre erőteljesebben – érvényesülő intézmény- és pályázati politika is tendenciaszerűen szorítja háttérbe a humántudományokat a kutatásra fordítható anyagi erőforrások elosztása során. S láthatólag ez a tendencia sem a véletlen kiszámíthatatlan játékának eredménye. Az MTA honlapján a 2012. évi Tudomány Ünnepe szűkebb körben népszerűsíteni kívánó anyagban a tudománymarketing hívószavaként a „felfedező tudomány” szerkezet tűnik föl.³ Márpedig a „felfedezés” metaforája – akarva-akaratlanul – egy olyan, a természet-tudományokból átvett logikát és elvárásrendszert kényszerít a kultúra *megértő* diszciplináira, amely ezektől (s persze a társadalomtudományok egy részétől is) jórészt idegen, s melynek ezek következképpen csak igen kevésbé tudhatnak eleget tenni. Csupán néhány sajátos részterületen (nálunk mondjuk a források feltárásában), s ott is csak a kutatás legelső, bár épp ezért egyben alapvető fázisában. A forrásfeltárásnak ebben a szakaszában alkalmazott műveletek pedig önmagukban véve semmiképpen sem testesíthetik meg e tudományok célját vagy értelmét (annak ellenére sem, hogy e cél elérésének nélkülözhetetlen eszközei). Legalábbis ha úgy gondolunk a humán diszciplinákra, mint amelyek elsődlegesen nem a pozi-

tívista értelemben vett új, még nem ismert „tárgyi adottságok” vagy „tények” „felfedezésében” érdekeltek, hanem *az ember történeti-kulturális világának szakadatlan (újra)értelmezésében*. S ezt nemcsak a 20. századi hermeneutika, hanem részben már a 19. századi neokantiánus tudományelmélet is így tudta. Windelband és Rickert ugyanis különbséget tett nomotetikus és idiografikus (természet- és kultúra-)tudományok között, amely különbségtétel különböző alakokban tovább él, voltaképpen egészen a mai napig.⁴ De ha már mindenképpen egyetlen közös fogalmi ernyő alá akarjuk vonni a különböző tudomány-típusokat, akkor a „felfedezés” metaforájának középpontba állítása helyett akár a „kutatás” trópusának kiemelése is szerencsésebb lenne. Mondjuk abban az értelemben, ahogyan Aristotelész használja a *zétésis*, *zétéin* szavakat, vagyis oly módon, hogy az magában foglalja a természet és az emberi cselekvés világát is (*APo.* II. 1, *EN* III. 5). „Kutatásnak” és „megértésnek” az összekapcsolása még Droysen számára is eleven volt, amikor történeti módszerének lényegét a *kutató megértés* (*forschendes Verstehen*), vagyis az *interpretáció* formulájában foglalta össze, s az maradt (bizonyos megszorításokkal) mind a mai napig.⁵

Ha pedig szélesebbre nyitjuk látószögünket, akkor azt tapasztaljuk, hogy azok az elemek, melyek a felsőoktatás- és tudománypolitikát, valamint a bölcsészeti övező közhangulatot ma Magyarországon meghatározzák, bizony a miénknél kedvezőbb helyzetű országokban is megjelentek, megjelennek.⁶ Az Oxfordi Egyetem Kongregációja 2011. június 7-i ülésén 283 igen és 5 nem szavazattal a következő határozatot fogadta el: „A Kongregáció utasítja az [Egyetemi] Tanácsot, hogy jelezze a kormánynak: az Oxfordi Egyetem megvonja bizalmát a felsőoktatási miniszter politikájától.” E határozat háttérében az áll, hogy az oxfordi professzorok nem értenek egyet a brit kormányzat felsőoktatási politikájának meghatározó elemeivel: a piaci szemlélet eluralkodásával, „a versenyképesség fetisizálásával, [...] ezzel összhangban a mérnöki és természettudományok előtérbe helyezésével, ami többek között a bölcsészettudományok és a művészetek háttérbe szorulását jelenti” (milyen ismerősen csengő szavak). Ezzel egyidejűleg pedig kiállnak a felsőoktatási rendszert a második világháború óta meghatározó három alapelv mellett, melyek értelmében „a felsőoktatás az adófizetők pénzén fenntartott közjő; az egyetemen folyó tudományos munka független a mindenkori politikai és gazdasági törekvésektől; és az egyetemi tanuláshoz és tanításhoz való hozzáférés kizárólag szellemi képességek alapján biztosítandó”.⁷ A piaci fundamentalizmusnak, a felsőoktatás kizárólag gazdasági, munkaerőpiaci szempontok alá rendelésének, a „megszorítások” társadalmi költségekkel nem számoló politikájának fenyegetését érzékelve az elmúlt időben világszerte számos gondolkodó emelte föl a szavát, politikai oldaltól függetlenül, az egyetem (középkori gyökerekre visszanyúló) humboldti eszméjéhez való ragaszkodás, a felsőoktatásnak a demokratikus társadalomban nélkülözhetetlen szerepe, a „feltétel nélküli egyetem” gondolata, a humántudományok helyettesíthetlenségének hangsúlyozása és méltóságának megőrzése mellett.⁸ Az itt leírt, a humántudományok egészét fenyegető tendenciák szakterületünkön még vészjóslóbban érvényesülnek, ráadásul ezek a világszerte zajló folyamatok nálunk – a kiinduló helyzet lényegesen rosszabb lévén – sokkal gyorsabban, és attól tartok, súlyosabb következményekkel mennek végbe.

A vészharangok hosszadalmas kongatása után most néhány szót az ókortudomány helyzetének másik, szebbik arcáról. Hiszen, miközben egyfelől bajaink tagadhatatlanul számosak, másfelől viszont tudományunkban fontos és nemzetközi mércével mérve is színvonalas kutatások zajlanak, tehetséges és szorgalmas szerzők és elszánt kiadók számos könyvet, sőt tematikus könyvsorozatot jelentetnek meg, antik auktorok teljes életművének új magyar nyelvű kiadása zajlik, új fórumok jelennek meg (részben az új közvetítő közegek adta lehetőségeket is kihasználva), s ókori anyagból rendezett kiállítások hívják fel a figyelmet a múzeumi reprezentáció korszerű lehetőségeire.

A teljes ókortudomány szempontjából is látványos az elmúlt két évtized fejlődése a patrisztikus és a filozófiatörténeti kutatások terén: e két szakterületen sorra jelennek meg klasszikus szerzők és fontos szakirodalmi munkák fordításai, magyar szerzők monográfiái, és jó néhányan vannak már olyanok is, akik a nemzetközi kutatásban sem csak elvétve vesznek részt, hanem rendszeres szerzői a legrangosabb folyóiratoknak, standard kézikönyveknek, vagy az egy-egy szakterületen zajló kutatás legújabb eredményeiről számot adó tanulmányköteteknek.

Arra pedig a legkülönbözőbb területekről lehetne példákat mondani, hogy fiatal kutatók neves külföldi egyetemeken szereznek tudományos fokozatot, s olyanok is akadnak, akiknek első nagyobb munkája a világ valamely vezető kiadójánál jelenhetett meg.

Érdemes külön is megemlíteni azt a szemléleti átalakulást, melynek már kézzelfogható, sőt intézményesült vagy az intézményesülés felé tartó eredményei is vannak, részben a filozófiatörténetben is, de főként az irodalomtörténeti kutatás és oktatás területén. A fiatalabb nemzedékek látásmódját ebben a szakágban immár nem kizárólag az ókortudomány, hanem a kortárs irodalomtudomány és filozófia különböző irányzatai is meghatározzák, munkáikban magától értődően és ugyanakkor tudatosan ötvözik a régít az újjal. Ezzel pedig összhangban vannak a nemzetközi kutatás legjavával, melynek törekvése, ahogyan ezt Jürgen Paul Schwindt megfogalmazta, „a történeti-kritikai filológia kipróbált hagyományainak összekapcsolása a modern elméletalkotás mintáival”.⁹

E törekvések jelentős részben az *Ókor* című folyóirathoz kapcsolódnak, melynek létezése önmagában is az egyik legbiztosabb jele tudományunk megújulási és életképességének. Szakkörökön túlterjedő népszerűsége pedig egy kevésbé borúlátó elme számára talán annak cáfolatát is adhatná, amit a fentiekben a társadalmi érdeklődés hiányán s ezzel összefüggésben tudományunk tekintély- és legitimációvesztésén borongva megfogalmaztam.

A külső feltételek romlása közepette tehát a szakmai élet pezseg, s jelentős teljesítmények születnek. És bizonyára születni is fognak, ha ezeknek a fiataloknak – s innen Ritoók Zsigmond szavait idézem – „erre lehetőséget adnak. Szörnyű pazarlás volna, ha olyanok, akiknek képzésébe sok anyagi és szellemi energiát fektettünk, mikor a vetés már gyümölcsöt hozna, elvesznének a tudomány számára, mert valamiből meg kell élni, családot kell alapítani, vagy – jobbik esetben – elvesznének a magyar tudomány számára, s a gyümölcsöt mások szednék le. Ez nem lenne jó.”¹⁰

Ez tehát tudományunk intézményes és társadalmi helyzetének néhány jellemzője – még egyszer: ahogyan én látom őket.

*

Most pedig rátérek annak kifejtésére, hogyan látom a közelmúlt és a jelen (s bizonyos vonatkozásokban a jövő) ókortudományát az utolsó száz év magyar ókortudományának folyamataiban. Célszerű lesz okfejtésem második részének főbb állításait előrebocsátanom.

Az ókortudomány alakulástörténete megragadható bezáródás és kinyílás sajátos dinamikájaként. Az egész ókor „egységben látásának” igényét képviselő ókortudomány a 19-20. század fordulóján és a 20. század első évtizedeiben – mindegyik Eduard Meyer és Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff roppant munkáiban – érte el tetőpontját. Magyarországon ebben az összefüggésben a 20. század középső harmadát, főképpen Alföldi András és Kerényi Károly munkásságát kell megemlíteni. Az elmúlt évtizedekben (több mint fél évszázadban) azonban tudományunkra az egyre növekvő mértékű szakosodás lett világszerte jellemző. A kérdés az, hogyan viszonyulhatunk ehhez a folyamathoz, milyen választ adhatunk rá. Javaslatom az, hogy – más tudományokhoz hasonlóan – az ókortudománynak is meg kell őriznie szervezeti-intézményes, illetve – legátfogóbb meghatározásának értelmében vett – tárgyi egységét, bizonyos szűkebb szakterületeken és kutatási irányzatokban pedig a különböző ókori kultúrák és a különböző típusú források egységes vizsgálatának követelményét is, ezzel együtt azonban egyszersmind nyitottabbá is kell válnia. Két irányban: a bennünket körülvevő világ eleven tapasztalata és a társtudományok eredményei és módszerei iránt. Tudományunk 20. századi története számos példát kínál bezáródás és kinyílás így felfogott együttesének termékeny voltára. A következőkben ezekhez a példákhoz fordulok iránymutatásért.

Az újhumanizmus a klasszikus ókor művelődésének egészét tekintette tárgyának, irodalmat, vallást, képzőművészetet, történelmet egységben próbált megragadni – vizsgálódását a görög-római ókorra korlátozva. Karl Lachmann a tágabb kultúrtörténeti összefüggésekből kiszakított szövegkritikára összpontosított, Eduard Meyer viszont már az egész ókor történetét egységes folyamatként tárgyalta, a klasszikus ókor vizsgálatát megnyitotta az ókori Kelet történelmének kutatása felé. Az ókortudomány egységét Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff tudománya tárgyának: az ókori életnek, az ókori kultúrának mint teljes körű *egésznek* az egységes volta felől látta meghatározottnak,¹¹ ugyanakkor a kutatónak és a kutatás tárgyának szigorú elválasztásával „be is zárta” tudományát. A Wilamowitzot követő nemzedék tagjai, miközben a *princeps philologorum* iskolájába jártak, a pad alatt Nietzschét olvasták: a 20. század húszas-harmincas éveiben tudományukat nyitottá tették a nagy sorskérdések felé, az egzisztenciális érintettség vállalásával olvasták újra Platón vagy éppen Sophoklész műveit.¹²

Nálunk ez az átfogó szemlélet a legmagasabb színvonalon a két világháború között jelent meg, mindenekelőtt Alföldi András és Kerényi Károly munkáiban. Alföldi provincia-kutatásait a tárgyi és az írásos források együttes vizsgálatára alapozta, s az így nyert, finom és éles judíciummal értékelt adatokat azután – politikai, társadalmi, vallási vonatkozásaik szempontgazdag föltárásával – az egész Római Birodalom folyamatainak összefüggésébe illesztette. Ókori anyagát megkapó ábrázolásmódja, jónan ítélete és életismerete tette elevenné. Kerényi Károly, *Ókortudomány* című esszéjének tanúsága szerint, az ókortudomány egységét mindenekelőtt az „érzéki hagyomány” egy-

ségeként fogta föl, először a görög-római világra korlátozva, később azonban egyetemessé tágítva ezt az egységet.¹³

Mi a helyzet ma az ókortudománynak ezzel az egységével, amely különböző típusú források és a vizsgált kultúrák egységeként értett, tehát már eleve legalábbis kétértelmű egység?

Komoróczy Géza nemrégiben így fogalmazott: „Ma az ókortudomány szó már inkább csak gyűjtőnévként él tovább”, s ezt nemcsak a különböző ókori kultúrák kutatóinak elkülönülésére értette, hanem arra a „hasadásra” is, „amely a régészeti kutatást, a tárgyi emlékeanyag vizsgálatát a nyelvi természetű forrásanyag, az írott szövegek vizsgálatától elválasztja”.¹⁴ Az egység igénye ma leginkább az ókortörténetesek munkáiban él tovább (bár többnyire ott is korlátozottan, elsősorban a különböző típusú források használatára szűkítve), de például a kortárs kultúratudomány felé tájékozódó irodalomkutatók sem mondhatnak le róla. Sokkal jellemzőbb azonban az – s úgy vélem, ez nem is lehet másként –, hogy az *ókori kultúrák valamelyikének valamely részével* (általában *igen kis részével*) foglalkozó *ókortudósok* ennek a követelménynek nem tudnak eleget tenni.

Ennek, azt hiszem, két alapvető oka van. Az egyik az, hogy a tudományipar ma beláthatatlan mennyiségű szakirodalmat termel, s bármily kicsiny részkérdés finom árnyalatainak tisztázását tűzi ki valaki célul, a vonatkozó források alapos ismeretén túl roppant terjedelmű másodlagos irodalomra kell magát keresztülrágnia. A másik ok pedig az, hogy a különböző típusú források kezelésében, az értelmezésük során egyre inkább előtérbe kerül a módszertani tudatosság, szakszerűség igénye, s az ennek való megfelelés is jelentős energiákat köt le. Egyébként pedig a Komoróczy által említett szakosodás voltaképpen még erőteljesebb. Gondoljuk meg: ugyan mennyit fog föl mondjuk a korai római irodalom nyelvi sajátosságainak a nyelvészeti statisztika módszereivel dolgozó kutatója például a neoplatonikus Iamblichos komplikált rendszerének valamely érvét az analitikus filozófia módszerével vizsgáló „kollégája” munkájából (és persze fordítva)? Sejtethetően nem sokat. S vajon elvárható-e reálisan, hogy a nem soknál többet értsen belőle? (Szakmunkákról, nem ismeretterjesztésről beszélek.) Ez a helyzet nemcsak az ókortudományt jellemzi manapság, hanem általános jelenség a tudományokban. Ha különböző területekkel foglalkoznak, akkor ugyanígy két, a saját szakterületére magát évtizedek alatt „bedolgozó” fizikus vagy nyelvész sem fog egymás munkáiból túl sokat megérteni.

Ha azonban tudományunk meghatározását – Ritoók Zsigmondot idézve – úgy adjuk meg, hogy az „ókortudomány az ókori kelet és a görög-római kor életével, történetével és művelődésével, illetve e művelődés továbbélésének egyes kérdéseivel foglalkozó tudományágak összessége”,¹⁵ akkor másfelől az is igaz lesz, hogy az ókortudományról mint – szorosabban vett tárgyukat és módszereiket tekintve – különböző rész tudományok egységéről nem mondhatunk le. (Ahogyan a maguk részéről az említett egyéb, ugyancsak rész tudományok egységeként fölépülő diszciplínák sem teszik ezt.) Az így értett egység fönntartását nemcsak tudományunk hagyománya írja elő nekünk, hanem tudománypolitikai indokok is emellett szólnak, legalábbis ha az intézményes „kiterjedését” tekintve nagyobb, s így talán erősebb tudománynak nagyobb érdekérvényesítő képességet is tulajdoníthatunk. Az „előír” szót az előző mondatban, tudományunk hagyományaira utalva, nem a hagyományörzés erkölcsi kötelességének értelmében használtam

(bár ezt nemes és méltó feladatnak tartom – most is éppen ezt teszem), hanem arra gondolva, ahogyan a bennünket hordozó hagyomány – akár tudunk erről, akár nem – meghatározza, de legalábbis erősen befolyásolja gondolkodásunk pályáit. Bizonyos területeken pedig, ahogyan ezt már mondtam, az ókortudomány egységének igényét a kutatás napi gyakorlatának közegében is fenn lehet, sőt fenn is kell tartani, nem a hagyomány vagy a hatékonyabb intézményes érdekérvényesítés követelményének, hanem a kutatás belső logikájának téve ezzel eleget. Utolsó érvként pedig azt említem, hogy azok a kísérletek és eredmények, melyek a hagyományos, szövegközpontú klasszika-filológiát „ókortudománnyá” tágították ki, manapság egy olyan, „kultúratudományosnak” nevezett elképzelés jegyében találkoznak a fiatalabb nemzedékek törekvéseivel, amely egyebek mellett épp az egyes tudományozatok merev diszciplináris elkülönültségének feloldását tűzte ki célul. Hiszen a tudományágak erősödő szakosodásával egyidejűleg, részben annak ellenhatásaként, a tudományközi vizsgálódás igénye és gyakorlata is régóta jelen van már a bölcsészet világában.

Miközben tehát tudományunk egységét tárgyának idő- és térbeli lehatárolása adja meg és zárja le, aközben az ókortudomány módszertani értelemben nyitott. Éppen ez teremti meg a lehetőségét és érvényességét annak a már Friedrich Nietzsche által hangoztatott követelménynek, mely szerint az ókortudósnak (Nietzsche még filológust mondott) „három dolgot kell megértenie: az ókort, a jelent és önmagát”, s hogy „csak a jelen ismerete adhat ösztönzést a klasszikus ókorhoz”.¹⁶ Nietzsche ezt az intését két vonatkozásban tartom megfontolandónak. Egyrészt abból a szempontból, hogy az ókortudatásnak nyitottnak kell maradnia (vagy nyitottabbá kellene válnia) a maga korának embereit feszítő problémák, a maga korában tapasztalható társadalmi, gazdasági, művészeti, technikai, kommunikációs stb. jelenségek és fejlemények iránt. Másrészt pedig abban a vonatkozásban, hogy az ókortudatásnak nyitottnak kell maradnia (vagy nyitottabbá kellene válnia) azokra a módszerekre és kérdésfeltevésekre, melyek az ő mindenkori jelenének társtudományaiban fölmerülnek. E két javaslat megfogalmazásakor természetesen azt is szem előtt tartom, amit e szöveg első részében tudományunk helyzetéről, a társadalmi legitimitáció egyre veszesebb megcsappanásáról mondtam, s azt is, hogy tudományunknak a humántudományok egységében kell megtalálnia (újra és újra) a helyét.

Lássunk először néhány példát ókortudományunk történetéből az elsőként említett irányra.

Hornyánszky Gyula *Görög társadalomrajz* című vázlatában „a klasszika-filológia és a mai élet” közötti szoros kapcsolat fontosságát hangsúlyozza, s azt, hogy az ókor kutatása igyekezzék kapcsolatot találni „a modern életet és embert kiváltóképpen mozgó és érdeklő kérdésekkel, eszmékkel”.¹⁷ A nyilvánosság működésének, a közösségi akaratképzés kommunikációs és tömeglélektani sajátosságainak történeti vizsgálatára irányuló javaslata ma is rendkívül aktuális lehet, amely alábbis ha szem előtt tartjuk azt a figyelmeztetést is, amely ugyanolyan fontos, mint a tudomány határainak felnyitására irányuló törekvése: „Minderről – a görög élet vonatkozásában – általánosságban is lehet megállapításokat tenni, de csak az akkori viszonyok legkonkrétabb ismeretével, illetőleg azoknak pontosabb, életteljesebb felderítése végett. Mi a görög életet akarjuk tömegpszichológiai tudásunkkal megérteni, tömeglélektani példatárnak a görög történetet nem adjuk oda.”¹⁸ Az

ókortudós az ókor valamely jelenségét akarja megérteni annak egyedi voltában, nem pedig merő (és szükségképpen felületes) analógiákat mutatni föl kutatása eredményeként. „Keressünk minél közvetlenebb érintkezést jelen környezetünkkel; foglalkozunk bajaival, égető problémáival, megoldási kísérleteivel; tapasztaljuk ki mentől közelebről a szövevényes szerkezetű modern társadalmat, hogy azután annál hívebben és jelen kultúránkra annál nagyobb haszonnal képzeljük vissza és rajzoljuk meg: az egyszerűbbet, az elmúltat.”¹⁹ A kulturális és társadalmi tapasztalatoknak bizonyos fokú hasonlósága megfigyelhető a globalizáció mai és a hellenizált-romanizált Mediterráneum hajdani világa között. A két jelenségcsoport közötti különbségekre is ügyelő kutatás bizonyára sok érdekeset és hasznosat föltárhathatna e szempont figyelembe vételével. Az ókori kulturális és etnikai identitások sajátosságainak a mai globalizáció folyamatainak szempontjából elvégzendő vizsgálatára korábban már Szilágyi János György is felhívta a figyelmet.²⁰ Török László pedig a globalizáció összefüggésében a peremkultúrák iránti érdeklődés „szakmán túli” szükségességére utalt.²¹

Balogh Józsefnek az ókori hangos olvasás és írás kérdéséről folytatott, a vonatkozó ókortudományos és kommunikációtörténeti munkákban máig gyakran hivatkozott kutatásait főként az *elő, hangzó szó* elvesztésétől vagy végzetes háttérbe szorításától való félelem ösztönözte. A tele- és tömegkommunikáció korabeli jelenségeinek számbavétele (Balogh itt az író-, diktáló- és beszélőgépet említi, valamint a távirót és a távbeszélőt, végül pedig a „mozgófényképet”) arra a meggyőződésre vitte, hogy az emberi szó egyre növekvő közvetítettségében, mechanizálásában, abban, hogy technikai eszközök függvényévé s maga is merő technikai eszközzé vált, a humanitás örök értékeinek fenyegetettségét pillantsa meg: „Lehetetlen mindebben fel nem fedeznünk, mint hal el az emberi gondolat legnemesebb közlőeszközének, a *szónak* mélyén mindaz, ami individuális, humanisztikus és művészi érték volt.”²²

Az emberi közlekedés, a kommunikáció kulturális technikái és materiális-technológiai feltételei és eszközei iránti érdeklődés jelenik meg Marót Károly utolsó, már halála után napvilágot látott könyvében is. (Ilyen irányú érdeklődésének nyomait egyébként megtaláljuk már 1948-ban megjelentetett Homéros-könyvecskéjében is: a közköltészet fogalma a szóbeliség formáihoz kapcsolódik, akkor is, ha írott szöveg válik „közköltészetté”.) Marót itt Homéros-kutatása mediológiai irányvételét, a szóbeliség és az írásbeliség viszonyainak a korábnál nagyobb súlyú figyelembevételét az irodalomtörténeti kutatásban így magyarázza: „a rádió, hangosfilm, televízió és hozzátehető: a rendezők »javításaival« csak eleven előadásban terjedő és az írók műveitől sokszor lényegesen eltérő darabszövegek, a musical comedy-k, az előadóestek és ehhez hasonlóknak újabbban egyre növekvő favorizálása is, ugyanebbe az orális-auditív irányba viszik előbbre az irodalmi élet fejlődését, amely – úgy látszik – csakugyan útban van visszatörékedni eredeti eleme, a szóbeliség östengere felé. Még ha ez a visszatörékedés ma nem is lehet éppen olyan kényszerű és közvetlen, mint természetesen eredetileg az írástalanág korszakában volt.”²³

E megnyilatkozásban nemcsak a korosodó klasszika-filológusnak – Marót e sorok papírra vetésekor már jóval túl volt hetvenedik életévén – a legújabb telekommunikációs eszközök és a kulturális performancia széles skálája iránti érdeklődése érdemel elismerő figyelmet, hanem az is, hogy a magyar ókortudató

itt voltaképpen a később Walter J. Ongtól „második szóbeliségnek”²⁴ elkeresztelt jelenséget fedezi föl, ezt igyekszik leírni és lehetséges hatásait mérlegelni, s ennek során azt is meglátja, vagy legalábbis megsejti, hogy a szóbeliség újabb keletű formái nem az elsődleges szóbeliség egyszerű megismétlését jelentik, hiszen a közbejövő írásosság ezeket a formákat már eleve az írás logikájával határozza meg, s a második szóbeliség kulturális kontextusa is írásos vagy íráson alapuló termékekből áll.²⁵

A szóbeliség és az írásbeliség jellemző sajátosságainak és egymáshoz fűződő viszonyának vizsgálatával, valamint e viszony lehetséges következményeinek a homérosi eposzok alkotás- és befogadásmódjának szempontjából való mérlegelésével Marót egy olyan tudományos irányhoz kapcsolódott (közelebről Milman Parry és Albert Lord munkáihoz), amely máig meghatározó a Homéros-kutatásban: az utóbbi két évtizedből mások mellett Pietro Puccit, John Miles Foley-t, Barry B. Powellt lehet itt példaként említeni. Az ókor „közvetítő közegeinek” történettudományos és tudománytörténeti vizsgálatára a Homéros-kutatás körében az elmúlt évtizedekben Magyarországon is láthattunk fontos példákat, melyek a szóbeliség és írásbeliség ókori történetének másutt már régóta intenzív kutatásához kapcsolódtak. Az utóbbi évtizedben pedig a hangos és a néma olvasásnak, a szóbeliségnek és az írásbeliségnek, az információhordozók anyagságának az irodalmi szövegek olvasását befolyásoló hatása is megjelent a kutatásban: Ong könyvének magyar fordítását klasszika-filológus készítette el, s a Kr. e. 1. és a Kr. u. 1. század római költészetének vizsgálatában is megjelentek ezek a szempontok.

Kerényi Károly *Ókortudomány* című esszéjében az antikvitás „érzéki hagyományához” fordulást szorgalmazta, vagyis annak tudatosítását, hogy az ókor kutatójának nem csupán az ókori kultúrák emlékeinek „szellemi tartalmát”, hanem e tartalom anyagi hordozóját is vizsgálnia kell, mert e kettő voltaképpen elválaszthatatlan egymástól.²⁶ Esszéjének háttérében korkritikai gondolatok álltak: a kor emberének „lényegességhiánya” követeli ki az „antik lényeg tudományaként” értett ókortudományt.²⁷ Míg az 1934-ben megjelent esszében Kerényi a „görög lényeggel való találkozástól” a „magyar lényegnek” „önmagára ismerését” várja,²⁸ a későbbiekben érdeklődése a mítosz egyetemes (archetipikus) formáinak megnyilvánulásai felé fordul, nem függetlenül attól a tapasztalattól, melyet a harmincas évek végének és a világháborúnak az egyetemes humanumot nem csak eszmeileg fenyegető barbársága jelentett.²⁹ Kései nagy műveinek közvetlen ösztönzője volt a „mítosz” kisajátításának és eltorzításának, a fenyegetettségnek és a borzalomnak ez a soha nem feledett tapasztalata.

Most pedig néhány szót a nyitás másik, persze az előzőtől nem élesen elváló irányáról, vagyis arról, hogy az ókortudotásnak nyitottabbá kellene válnia a társtudományok módszereire és kérdésfeltevéseire, annak érdekében, hogy tudományunk a *humaniora* egészében jobban megtalálja a helyét. Két érv szól emellett: az egyik – megint csak – tudománypolitikai, a másik – megint csak – tudomány-módszertani. Egyfelől ugyanis, ha a bölcsészettudományok – saját érdekeik felismer(tet)ésén alapuló – „szolidaritásában” sem bízhatunk, akkor az ókortudományos tanszékek jó eséllyel lesznek az első, persze „fájó szívvel”, de a „körülmények nyomása alatt” mégiscsak elbúcsúztatott áldozataivá annak a folyamatnak, melynek eredményeképpen „a humán szakok gyakran válnak azoknak a tiszta

vagy alkalmazott tudományokat művelő tanszékeknek a túszaivá, amelyek az akadémiai világhoz képest külső, jövedelmezőnek gondolt tőke beruházásait koncentrálják”.³⁰ Másfelől pedig az elméleti-módszertani nyitás szakmánk belső megújulásának is fontos ösztönzője lehet.³¹

Ahogy ezt már Hornyánszky Gyula is látta, amikor úgy fogalmazott, hogy „éppenséggel nem hátrányos, még a történetírás művészi feladatait tekintve sem, hogyha ez az idegenben járó szempontkeresés és ismeretszerzés tudatos és nem csupán a környezet infiltrációja”.³² Ezért javasolta a szociológia és a szociálpszichológia szempontjainak, módszereinek és eredményeinek tudatos, ám a vizsgálendő tárgy sajátosságait mindig elsődlegesen szem előtt tartó bevonását a görög társadalom történeti vizsgálatába. Józan tudósként azonban arra is fölhevítette a figyelmet, amit mindannyiunknak jól az eszünkbe kell vésnünk, akik hasonló utakon próbálunk járni: „A távolról kölcsönzött elméleti tudás hiányait a szakember erőnei ellensúlyozhatják; a szakismeretek tévedéseit és hiányosságait semmi sem pótolhatja.”³³ Ezért aztán nem behódolni kell az új elméleteknek, hanem bölcsen válogatni közülük abból a szempontból, hogy mi felel meg az ókor kutatóinak.³⁴ A *Görög társadalomrajz* azon pontosabban körvonalazott kutatási ajánlatának időszerezésére, mely a nyilvánosság működésének, a közösségi akaratképzés kommunikációs és tömeglélektani sajátosságainak történeti vizsgálatára irányul, már fölhevítettem a figyelmet. Az is említést érdemel, hogy a szociológiai módszernek a görög polisok társadalomtörténeti vizsgálatában újabb és újabb mutatókat eredményez.

A másik szerző, akit ebben a vonatkozásban szóba hozok, a rögzítő- és közvetítőrendszerek iránt megnyilvánuló érdeklődése kapcsán már említett Marót Károlyt. Marót elméleti képzettsége és módszertani tudatossága ma is példaértékű lehet. Általános tudományelméleti beállítottságát a 19. század pozitívizmusaival való szembehelyezkedés határozta meg. Felfogására jellemző a történeti-kulturális „fejlődés” (evolúció) s a történelem egyenes vonalú haladása gondolatának elutasítása. Tudományos szemléletének gyökerei a szellemtörténet és a hermeneutika Croce- és Dilthey-féle változatába nyúlnak le. Marót úgy gondolta, hogy a klasszika-filológiának szüksége van a szellemtörténet által javallt „elméleti oltásra”, s az ókortudós munkáját hermeneutikai tevékenységnek látta, amikor a megértés körszerű szerkezetéről és a filológiai munka előzetes értelmezői irányvételének szükségességéről így fogalmazott: „Mint hermeneusis, a legszorosabban »filológiai« munka, a szöveg- és műkritika is, osztja már minden hermeneusis közös, belső ellentmondását: egyedül a tényektől szabad vezetnie és determinálnia, de bizonyos tekintetben apriori föléjük emelkedve már vezetnie is kell őket egy, eleve az összes tények felett álló, egyéni szisztémával.”³⁵

Jegyzetek

Köszönöm Bugár Istvánnak, Gábor Sámuelnek, Havas Lászlónak és Lautner Péternek a szöveg egy korábbi változatához fűzött megjegyzéseit. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

- 1 Példaként egy több mint egy évtizeddel korábbi elemzésre hivatkozom: Tibori 2001. Az a benyomásom, hogy a helyzet azóta csak

Marót a Homéros-kutatás történetének ábrázolása során is az irodalomértelmezés történetiségének egy nem objektivista, nem evolúció- és nem linearitás-elvű elképzelését fogja munkára.³⁶ E helyeken nem bontja ki (receptió)történeti fejtegetéseinek alapjait elméleti igénnyel, de 1929-es *Történetírás és történefilozófia* című tanulmányából világossá válik módszerének rendszeres elméleti megalapozottsága.³⁷ Ebben a munkájában, miután kimerítő kritikáját adja a pozitivisták történetírás elméletének és gyakorlatának, főként Nietzsche, Dilthey és Croce nyomán a neokantiánus nézeteket is tovább finomítandóknak ítéli. Felfogása itt is egyértelműen valamiféle hermeneutikai szemléletről árulkodik, s gondolatait *ókortudósként* olyan összetettséggel fogalmazza meg, melynek az övével színvonalukat tekintve összevethető példái a kor történetelméletének első vonala adta.³⁸ Marót hermeneutikai és történelemelméleti tudatossága, sőt akár felfogásának alaprajza is, ma is követendő példa lehet mindenki számára, aki a múlt megértésén munkálkodik.

Marót is azok közé a tudósok közé tartozott (Alföldit és Kerényit emeltem ki közülük korábban), akik a hagyományos, szövegközpontú klasszika-filológiát igyekeztek „ókortudománnyá” kitágítani, egy olyan elképzelés jegyében, melyet ma bizonyára „kulturatudományosnak” neveznénk, s amely az egyes tudományok merev diszciplináris elkülönültségének feloldását tűzte ki célul. Így Marót alapvetően filológiai-irodalomtörténeti érdeklődése az idők során kiegészült a vallástörténet, a mítosz-kutatás, az etnológia és antropológia, valamint a lélektan eredményeinek figyelembevételével, saját Homéros-kutatásaihoz igyekezett fölhasználni e tudományok módszereit és megállapításait. Ennek a diszciplinák közötti vagy diszciplinákon átnyúló kutatói tevékenységnek az volt az alapja, hogy Marót a szellemi élet jelenségeit alapvetően egységesnek tekintette. Mágia, mítosz, vallás, költészet, tudomány az ő szemében nem különülnek el átjárhatatlan határok révén, mert a történelem során ezek ugyan differenciálódtak, ám mindvégig megőrizték közös gyökereiket: mindannyian válaszként értelmezhetők az embert a világból érő hatásokra.³⁹

Csak remélni tudom, hogy e néhány kiragadott példa segítségével és tőlem telhető továbbgondolásukkal igazolni tudtam egyfelől azt, hogy tudományunk múltja nem múlt el – itt él velünk a jelenben, s talán majd a ma még beláthatatlan jövőben is. Másfelől pedig azt, hogy nézetem szerint az ókortudománynak, miközben meg kell őriznie szervezeti-intézményes, illetve legátfogóbb meghatározásának értelmében vett tárgyi egységét, bizonyos szűkebb szakterületeken, speciális kérdés-föltevésekben és kutatási irányzatokban pedig a különböző ókori kultúrák és a különböző típusú források egységes vizsgálatának követelményét is, egyszersmind nyitottá is kell válnia a jelen tapasztalatai és a kortárs rokon tudományokból nyerhető ösztönzések iránt.

rosszabb lett. Friss hivatkozásként pedig azokra a hozzászólásokra utalok (természetesen a statisztikai értelemben vett „reprezentativitás” igénye nélkül, mindazonáltal mint jellemző tünetekre), melyek a magyar társadalom egy részét ez év január elején néhány napig erős felindulásban tartó hírt öveztek, mely szerint a nyolcosztályos gimnáziumokban újra kötelezővé tennék a latint. (Csupán a szakpolitikai kérdésekre szakosodott helyet megadva:

- http://eduline.hu/nyelvtanulas/2013/1/7/Kotelezo_lesz_a_latin_a_nyolcosztalyos_gimm_RUUUAJ; a hozzászólások olvasását persze még itt is csak azoknak javaslom, akik már kellőképpen előrehaladtak a *constantia animi* kifejlésztésében.) A kormányzat válasza: http://index.hu/belfold/2013/01/09/kell-e_tanulni_latinul/. A cikkben hivatkozott „Fehér könyv” elnevezésű minisztériumi anyag a nyelvoktatásról elérhető itt: <http://www.kormany.hu/download/d/51/c0000/idegennyelvoktat%C3%A1s%20feh%C3%A9r%20k%C3%B6nyv.pdf>.
- 2 Ehhez lásd, különös tekintettel a latin műveltség szerepére, Horvay Hörcher Ferenc szép tanulmányát: Horvay Hörcher 2011.
 - 3 http://mta.hu/magyar_tudomany_unnepe_2012/?node_id=26204
 - 4 Ahogyan ezzel már az ókortudós Hornyánszky Gyula vagy Förster Aurél is tisztában volt: Hornyánszky 2008, 25; Förster 2008, 283.
 - 5 Lásd Droysen 1994, 69. Majd száz évvel későbből: „A »kutatásnak« ez a fogalma, mely minden bizonnyal az ismeretlen területekre behatoló tudós utazó (vö. »kutatóút«) fogalmából ered, a természet és a történeti világ megismerését egyaránt átfogja. Minél inkább elhalványul a világismeret teológiai és filozófiai háttere, a tudományt annál inkább az ismeretlenbe való behatolásként értelmezik, s ezért kutatásnak nevezik” (Gadamer 1984, 160–161).
 - 6 Leszámítva talán azt az amúgy nem lényegtelen különbséget, hogy nálunk gyárilárosok és más nagyvállalkozók is időről időre leküzdhetetlen kényszert éreznek arra, hogy előadjanak néhány döbbenetes és rendkívül kártékony, ráadásul veszedelmes koncepciózus otrombaságot a művészetek vagy némely bölcsész szakok fölöslegességéről, vagy általában a felsőoktatás – mint mondani szokták – „reformjáról”, ami az ő nyelvükön egyszerűen a további forráskivonást jelenti. Lásd erről Szentpéteri 2011, 198, a világhálón elérhető források megjelölésével, melyeket itt érdemes kiegészíteni még eggyel, ahol a mi köreinkhez tartozó egyiptológia sem minősül nemzetgazdasági szempontból kifizetődőnek és így az állam által támogatandónak: <http://www.origo.hu/itthon/20110928-demjan-fizetne-a-dramator-teneszek-kulfoldi-tanittatasat.html>. Hasonló vélemény kormányzati szereplőtől is megjelent már az elmúlt évtizedben a nyilvánosság előtt: <http://mkdsz1.freeweb.hu/n52/koka.htm>.
 - 7 Szentpéteri 2011, 198, 196.
 - 8 Csak néhány hevenyészett példa: Nussbaum 2010; Derrida 2001; Derrida 2009; Scruton 2002, 181–193; Scruton 2012.
 - 9 Schwindt 2002, vii.
 - 10 Ritoók 2006, 798–799.
 - 11 „Weil das Leben, um dessen Verständnis wir ringen, eine Einheit ist, ist unsere Wissenschaft eine Einheit” (Wilamowitz-Moellendorff 1921, 1).
 - 12 A fenti összefoglaláshoz lásd: Ritoók 1996, 20–28; Ritoók 2009a, 10–11; Szilágyi 2005.
 - 13 Kerényi 1984; Kerényi 1989, 97; Ritoók 1996, 29–30; Kerényi egyetemes mítoszstudományáról: Szilágyi 1982, 263–267.
 - 14 Komoróczy 2006, 4.
 - 15 Ritoók 1996, 7.
 - 16 Nietzsche 1988, 183 és 156 (kiemelés az eredetiben). Az, hogy a filológusnak „önmagát” is meg kell értenie, Nietzschénél nem valamiféle pszichologizálást jelent, hanem azt az elvárást, hogy a tudós elfogulatlanul nézzen szembe szerepének és helyzetének sajátosságaival és követelményeivel („[a filológusok] illúzióba ringatták magukat elhivatottságukat és önmagukat illetően”: Nietzsche 183).
 - 17 Hornyánszky 2008, 232, 241. Török 2009, 684 szerint Szilágyi 2008 egyik legfőbb érdeme annak bemutatása, „hogy a XX. század folyamán miképpen alakult a társadalom tágabb és a tudomány szűkebb közegében a magyar értelmiség egy sajátos, korántsem jelentéktelen, de különösen sebezhető csoportjának viszonya hazájához és a nagyvilághoz”.
 - 18 Hornyánszky 2008, 239.
 - 19 Hornyánszky 2008, 253.
 - 20 Szilágyi 2006, 4: „A cél – mint mindig – a jelen jobb megértése, és ebben, valamint az ebből adódó tanulságok útmutatással felérő megfogalmazásában az ókortudománynak mérhetetlenül nagy szerepe lehet, mert szinte egyedülállóan gazdag példatára fölött rendelkezik fiktív identitások, az elzárkózás és kirekesztés, a hamisan értelmezett vagy hamisított dokumentumok veszélyének és leleplezésük módjainak.”
 - 21 Török 2008, 133–134.
 - 22 Balogh 1921, 30. Balogh kutatásairól részletesebben beszélek itt: Simon 2009b.
 - 23 Marót 1964, 28.
 - 24 Ong 1982, 136.
 - 25 Marót kutatásainak médiatudományos és irodalomelméleti összefüggéseiről részletesebben beszéltem itt: Simon 2009c.
 - 26 Erről részletesen írtam itt: Simon 2009a.
 - 27 Kerényi 1984, 156.
 - 28 Kerényi 1984, 160.
 - 29 Szilágyi 1982, 264–265.
 - 30 Derrida 2009, 15.
 - 31 A Homéros-kutatás történetét vizsgálva Ritoók Zsigmond is arra az eredményre jut, hogy azok a Homéros-értelmezések lettek igazán befolyásosak, kanonizáló erejük, amelyek valamiképpen figyelték koruk meghatározó szellemi áramlataira, sőt akár összhangban vagy épp komplementer viszonyban álltak velük (Ritoók 2009b, 30–31; Ritoók 2009c 64, 74–75). Ez az észrevétel megítélésom szerint nemcsak Homéros, hanem az egész ókor kutatására is érvényes. Lásd Simon 2011.
 - 32 Hornyánszky 2008, 252.
 - 33 Hornyánszky 2008, 250. S az a figyelmeztetés is megszívlelendő, hogy „mintha a pozitívizmusnak nagy hiányai miatt nagy erényeivel szemben is vakok és igazságtalanok lennének a legújabb idők” (251).
 - 34 Hornyánszky 2008, 252.
 - 35 Marót 1930, 200.
 - 36 Marót 1948, 48–52; Marót 1964, 86–89.
 - 37 Marót 1929; lásd még Marót 1916, 214 (a crocei történetfilozófia hatásához); és Marót 1935, 21–34 (az irodalomtörténet-írás elméletét is érintő, de legfőképpen saját kutatási programját ismertető fejtegetések Camillo Cessi kapcsán).
 - 38 Részletes elemzés nélkül hadd álljon itt egyetlen idézet, mely megvilágítja elgondolásának velejét (annak korlátaival együtt): „nem lehet egy megértő és megértendő történelemnek a célja a múltnak a megismerése: valójában és eredményesen a kultúrtudományos történetírás csak a multság szubjektív ujáteremtésére törekedhetik. [...] A történetíró mindig – sohasem-voltat épít ki. A múlt minden továbbmozdulásunkkal változtatni fogja képét, mert szubjektív érdeklődésünk kényszerűen teszi majd a hangsúlyt mindig olyan elemekre, melyeket a multnak régebbi leírásaiban – öntudatlanul vagy szándékosan – el kellett »hanyagolnia«. [...] ez a szellemi alkotásmód nemcsak a jelent érti meg a multból, hanem a multat is a jelenből. [...] az, amit meg kell értenünk, tulajdonképp sem a jelen, sem a mult, hanem emberri legbensőnk, amely a jelenben és a multban is megjelenik és amelyért ezeknek az elemeknek szintéziséhez bizonyos vonásokat mindig még egy előlegezett jövő-ideálból is kölcsönkérünk.” (Marót 1929, 110–112.)
 - 39 Lásd főként: Marót 1927, 147–169; Marót 1936, 57–66. Marót-nak a görög irodalomtörténetet tárgyaló könyvei közül leginkább *A görög irodalom kezdeteiben* meghatározó ez a szemlélet, de természetesen Homérosról írott könyvének a közköltészet fogalmát alkalmazó fejtegetéseiben is ez köszön vissza, és utolsó, alapvetően műfaji kérdésekkel foglalkozó munkáját is ennek az alapnak a rögzítésével kezdi.

Bibliográfia

- Balogh József 1921. „*Voces paginarum*”. *Adalékok a hangos olvasás és írás kérdéséhez*. Franklin Társulat, Budapest.
- Derrida, Jacques 2001. *L'université sans condition*. Galilée, Párizs.
- Derrida, Jacques 2009. „A szakma jövője, avagy a feltétel nélküli egyetem (amely a »Humanities«-nek hála, holnap helyt kaphatna)» (ford. Boros János és Orbán Jolán): Orbán Jolán (szerk.): *Jacques Derrida szakmai hitvallása*. Iskolakultúra, Veszprém, 12–36.
- Droysen, Johann Gustav 1994. „Historika” (részlet, ford. Csejtei Dezső): *Ész – Élet – Egzisztencia IV*. Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Szeged, 49–109.
- Förster Aurél 2008. „A filológia fogalma”: Szilágyi 2008, 282–292.
- Gadamer, Hans-Georg 1984. *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest, 1984.
- Horkay Hörcher Ferenc 2011. „Humántudományok, kortárs művészet és konzervatív kormányzás”: *Kommentár* 2011/3, 3–13.
- Hornvánszky Gyula 2008. „Görög társadalomrajz”: Szilágyi 2008, 227–253.
- Kerényi Károly 1984. „Ókortudomány”: uő: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető, Budapest, 150–161.
- Kerényi Károly 1989. Thomas Mannhoz írott levél 1938. december 24-én (ford. Petrolay Margit): Kerényi Károly – Thomas Mann: *Beszélgetések levélben*. Gondolat, Budapest.
- Komoróczy Géza 2006. „Az ókori Kelet”: *Ókor* 5/3–4, 3–18.
- Marót Károly 1916. „Benedetto Croce”: *Huszdik Század* 17, 208–214.
- Marót Károly 1927. „Lényeg és gondolat”: *Széphalom* 1, 147–169.
- Marót Károly 1929. „Történetírás és történetfilozófia I–II.”: *Budapesti Szemle* 213, 449–462; 214, 91–118.
- Marót Károly 1930. „A mi ideáljaink”: *Egyetemes Philológiai Közlemény* 54, 199–202.
- Marót Károly 1935. „A görög irodalomtörténetírás jelen feladatai”: *Egyetemes Philológiai Közlemény* 59, 21–34.
- Marót Károly 1936. „A szellemi élet kezdetei”: *Szellem és Élet* 1, 57–66.
- Marót Károly 1948. *Homeros a legrégebb és legjobb*. K. n., Budapest.
- Marót Károly 1956. *A görög irodalom kezdetei*. Akadémiai, Budapest.
- Marót Károly 1964. *Az eposz helye a hősi epikában*. Akadémiai, Budapest.
- Nietzsche, Friedrich 1988. „Gondolatok és vázlatok a *Mi, filológusok* című korszerűtlen értekezéshez”: uő: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Ford. Molnár Anna. Európa, Budapest, 149–246.
- Nussbaum, Martha C. 2010. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press, Princeton.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy*. Methuen, London (magyarul: *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása*. Ford. Kozák Dániel. Gondolat, Budapest, 2010).
- Ritoók Zsigmond 1996. „Az ókortudomány fogalmának változásai”: Havas László – Tegye Imre (szerk.): *Bevezetés az ókortudományba I*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 7–37.
- Ritoók Zsigmond 2006. „Ókortudomány”: *Magyar Tudomány* 2006/7, 794–799.
- Ritoók Zsigmond 2009. *Vágy, költészet, megismerés. Válogatott tanulmányok*. Osiris, Budapest.
- Ritoók Zsigmond 2009a. „A klasszika-filológia a 19. századi Magyarországon”: Ritoók 2009, 9–18.
- Ritoók Zsigmond 2009b. „Az összehasonlító módszer kezdetei és a Homéros-kérdés”: Ritoók 2009, 21–31.
- Ritoók Zsigmond 2009c. „A Homéros-kép változásai a 20. században”: Ritoók 2009, 64–75.
- Schwindt, Jürgen Paul (szerk.) 2002. *Klassische Philologie inter disciplinas*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Scruton, Roger 2002. *A konzervativizmus jelentése*. Ford. Szabó Péter. Novissima, Budapest, 2002.
- Scruton, Roger 2012. „Agyelszívás”: <http://gepnarancs.hu/2012/04/roger-scruton-agyelszivas/>
- Simon Attila 2009. *Dionysos színrevitele. A közvetítés kulturális technikái az antik irodalomban és filozófiában*. Ráció, Budapest.
- Simon Attila 2009a. „Az antikvitás érzéki hagyománya. Kerényi Károly és »a könyv problémája«”: Simon 2009, 171–200.
- Simon Attila 2009b. „Olvasás és vallomás. Balogh József Szent Ágoston-értelmezése”: Simon 2009, 224–242.
- Simon Attila 2009c. „Recepció és médium. Marót Károly irodalomszemléletéről”: Simon 2009, 243–275.
- Simon Attila 2011. „Rólunk van szó (Ritoók Zsigmond: *Vágy, költészet, megismerés*)”: *BUKSZ* 2011/1, 11–21.
- Szentpéteri Márton 2011. „»Non damus fidem«”: *BUKSZ* 2011/2, 194–198.
- Szilágyi János György 1982. „Kerényi Károly emlékezete”: uő: *Paradigmák. Tanulmányok antik irodalomról és mitológiáról*. Magvető, Budapest, 237–272.
- Szilágyi János György 2005. „»Mi, filológusok«”: uő: *Szirénzene. Ókortudományi tanulmányok*. Osiris, Budapest, 489–518.
- Szilágyi János György 2006. „Új perspektíva felé?»: *Ókor* 5/1, 3–4 (újryanomva: uő: *A tenger fölött. Írások ókori görög és itáliai kultúrákról*. Gondolat, Budapest, 2011, 379–382).
- Szilágyi János György (szerk.) 2008. „*Voces Paginarum*.” *Magyar ókortudomány a XX. században*. Osiris, Budapest.
- Tibori Timea 2001. „Kulturális magatartás- és értékváltozások”: *Educatio* 2001/3, 517–529.
- Török László 2008. „Magyar ókortörténet a 21. század elején”: *Antik Tanulmányok* 52, 127–135.
- Török László 2009. „»Vallomások az emberi szellem egysége mellettt.« (Szilágyi János György [szerk.]: *»Voces Paginarum.« Magyar ókortudomány a XX. században*. Osiris, Budapest, 2008)”: *Holmi* 21/5, 683–691.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von 1921. *Geschichte der Philologie*. Teubner, Berlin–Leipzig [Alfred Gercke – Eduard Norden (szerk.): *Einleitung in die Altertumswissenschaft* I. 1].

A világhálóról hivatkozott források (2013. január 11-i állapot)

- http://eduline.hu/nyelvtanulas/2013/1/7/Kotelezo_lesz_a_latin_a_nyolcosztalyos_gimn_RUUUAJ
- http://index.hu/belfold/2013/01/09/kell-e_tanulni_latinul/
- <http://www.kormany.hu/download/d/51/c0000/idegennyelvoktat%C3%A1s%20feh%C3%A9r%20k%C3%B6nyv.pdf>
- http://mta.hu/magyar_tudomany_unnepe_2012/?node_id=26204
- <http://www.origo.hu/itthon/20110928-demjan-fizetne-a-dramatorzeneszek-kulfoldi-tanittatasat.html>
- <http://mkdsz1.freeweb.hu/n52/koka.htm>